

KS. ZDZISŁAW STRUZI^{a, @}

 0000-0002-2808-9786

^a Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Wydział Studiów nad Rodziną,
ul. Wóycickiego 1/3, 01-938 Warszawa, PL

[@] Z.Struzik@UKSW.Edu.PL

WARTOŚĆ WOLNOŚCI W NAUCZANIU KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO I JANA PAWŁA II

Słowa kluczowe: wolność, prawda, pokój, dobro, solidarność, naród.

Streszczenie: Człowiek współczesny wysoce ceni wartość wolności. Niekiedy jednak dochodzi do absolutyzacji tego daru z całkowitym pominięciem prawdy. Wobec licznych wątpliwości, także natury teologicznej, zarówno bł. kardynał Stefan Wyszyński, jak i św. Jan Paweł II w swoim nauczaniu przypominali o właściwym rozumieniu wartości wolności oraz o relacji między wolnością a prawdą: wolność służy prawdzie i jest od niej zależna. Wolność jest właściwością natury ludzkiej, której nie może przyćmić nawet zewnętrzne zniewolenie. Chrystus natomiast, a w ślad za nim Kościół jest stróżem prawdziwej wolności, wolności w prawdzie. Przy zachowaniu tej hierarchii możliwa jest realizacja innych wartości, takich jak dobro, miłość czy sprawiedliwość.

Aksjologia w ogólności to część filozofii zajmującej się zagadnieniami etycznymi. Aksjologia ma swój początek w XIX wieku, w pismach filozofów Dawida Hume’a, Augusta Comte’a; z kolei w XX wieku w szkole

KS. DR HAB. ZDZISŁAW STRUZI^a (1946–). Kapłan (1971) archidiecezji warszawskiej; mgr (teologia, 1971, ATK, Warszawa); mgr lic. nauk teologicznych (t. dogmatyczna, 1997, Licenciado de Teologia, UCSM, Arequipa, Peru); dr nauk teologicznych (t. dogmatyczna, 2004, UKSW, Warszawa); dr hab. nauk teologicznych (t. pastoralna, 2014, PWT, Wrocław); prof. UKSW, Warszawa (2015–2019). Zainteresowania naukowe – wychowanie oraz teologia małżeństwa i rodziny. Propagator myśli i nauczania św. Jana Pawła II oraz bł. Stefana kard. Wyszyńskiego. Dyrektor (2006–) Instytutu Papieża Jana Pawła II w Warszawie.

fenomenologicznej nastąpił jej rozwój w postaci nowego spojrzenia na wartości jako obiektywne i niezbędne w procesie wychowania człowieka.

Święty Jan Paweł II reprezentuje personalistyczne spojrzenie na człowieka, w którym aksjologiczne doświadczenie realizuje się na wielu płaszczyznach osobowości: intelektualnej, wolitywnej i uczuciowej. Samo poznanie intelektualne czy też samo przeżycie emocjonalne i duchowe pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą być rozpoznane w kontekście całej sfery psychofizycznej człowieka. Rozpoznanie wartości, doświadczenie wartości i wychowanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi, w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartości przeżyć duchowych i konkretnych czynów¹. Święty Jan Paweł II w swoim nauczaniu szczególnie odnosił się do podstawowych wartości: wolności, sprawiedliwości, miłości, prawdy i pokoju. Natomiast w wystąpieniach często nawiązywał do wartości solidarności.

Błogosławiony kardynał Stefan Wyszyński był socjologiem, stąd odwoływał się przede wszystkim do wartości społecznych i wskazywał na ich niezbędność w życiu narodu i państwa. Za podstawową wartość, przynależną człowiekowi z natury, uważał wolność. Brak tej wartości w życiu indywidualnym, społecznym, a także politycznym prowadzi do wszelkiego rodzaju zniewoleń; do pomniejszania godności człowieka, ogranicza ludzki rozwój w zakresie duchowym, rodzinnym, narodowym, państwowym i gospodarczym.

Obaj ci myśliciele – jeden socjolog (kard. Stefan Wyszyński), a drugi filozof (Jan Paweł II) – rozwinęli aksjologię praktyczną, odnoszącą się do życia indywidualnego człowieka i do społeczeństwa, naturalnego środowiska życia ludzkiego.

1. Aksjologia bł. kard. Stefana Wyszyńskiego

Aksjologia kardynała Stefana Wyszyńskiego dotyczyła społeczeństwa polskiego, szczególnie w odniesieniu do wartości wolności. Wartość tę należy rozpatrywać na wielu płaszczyznach, a do najważniejszych możemy zaliczyć: postawę osobistą wynikającą z patriotyzmu, teologiczną, kościelną (eklezyjologiczną) i postawę narodową. „Najważniejszą jednak płaszczyzną była głęboka wiara sługi Bożego ks. kard. Stefana Wyszyń-

¹ Zob. Z. Struzik, *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 2*, Warszawa 2021, s. 15.

skiego, która przeprowadziła go przez wiele doświadczeń, cierpień, walki o wolność osobistą i społeczną. Kardynał przede wszystkim był społecznikiem, oddanym nauczycielem i współtowarzyszem doświadczeń i walki o wolność, którą rozumiał jako wartość podstawową, niezbywalną dla każdego życia ludzkiego”².

Ksiądz Prymas wolność rozumiał jako dar pochodzący od Boga, wywodzący się z dzieła stworzenia. Wielokrotnie przypominał przesłanie Pisma Świętego: „Czyńcie sobie ziemię poddaną” (Rdz 1, 28). Polecenie panowania nad wszelkim stworzeniem odnosiło się tylko do człowieka; stanowiło o jego godności, wyjątkowości, określało jego osobowość i człowieczeństwo jako takie. Przeciwnością wolności jest wszelka niewola, tak fizyczna, jak i duchowa, ograniczająca myślenie, planowanie, działanie indywidualne i zbiorowe, a w konsekwencji prowadząca do znacznej redukcji osoby ludzkiej. Człowiek zniewolony, w jakikolwiek sposób, doświadcza cierpienia, które powoduje bunt, a następnie działania wszelkiego rodzaju, włącznie z walką, o odzyskanie nieprawnie zabranej mu wolności. Z takiego zjawiska osobowości człowieka wynika ścisły związek wolności z pokojem, rozumianym szeroko, obejmującym pokój wewnętrzny, po spełnieniu określonych zadań i obowiązków, jak i pokój społeczny, który obejmuje ludzi działających wspólnie, tworzących wspólnoty wolności i pokoju.

Ludzkość, w ciągu wieków, wielokrotnie doświadczała walki o pokój i wolność, na drodze agresji, wojny, rewolucji, wystąpień publicznych, protestów zorganizowanych i spontanicznych wystąpień, z narażeniem zdrowia i życia. Człowiek jest zdolny poświęcić nawet własne życie za wolność i pokój. Oddaje je w imię własnej godności i dla dobra wspólnoty, poświęca się ideowo, duchowo, świadczy o wartościach duchowych, wyższych od dóbr doczesnych. Walka o pokój i wolność najczęściej odbywa się w sytuacjach racjonalnie beznadziejnych; człowiek staje wobec sił znacznie większych, ale z nadzieją na przeniesienie wartości pokoju i wolności dla innych, dla przyszłych pokoleń, aby nie utraciły naturalnej wrażliwości na te niezbywalne wartości.

W ujęciu historycznym ofiarowanie życia i cierpienie na rzecz wolności jest podstawą do zmiany ustrojów państwowych, wpływa na postęp społeczny, a także daje możliwość wolnego działania człowieka. To

² Tenże, *Obrona wolności narodu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100 rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, Warszawa 2018, s. 27.

poświęcenie było i jest podstawą wielu indywidualnych osiągnięć naukowych, dlatego Prymas nawoływał: „Cały wysiłek prawdziwego postępu powinien zmierzać do przywrócenia i do zabezpieczenia człowiekowi wolności. Współczesny człowiek bardziej potrzebuje wolności, aniżeli jakiegokolwiek zdobyczy i osiągnięć, wśród których coraz bardziej czuje się skrzepowany i uwięziony”³.

1.1. Wybrane zagadnienia wartości wolności w nauczaniu ks. kard. Stefana Wyszyńskiego

Wolność zakorzeniona i utrwalana w świadomości człowieka realizuje się na wielu płaszczyznach życia osobistego i społecznego. Jednostki tworzą rodziny, społeczności zawodowe, a także narody i państwa. Jednostka ludzka w zbiorowości przyjmuje wspólne wartości, włącza się we wspólnotę dobra państwa i narodu; tworzy wspólną kulturę intelektu i kulturę działań (produkcja przemysłowa, handel). Relacje międzyludzkie powstają w sposób niezależny i tę niezależność podkreśla się we wszystkich dokumentach formalnych jako podstawy do działań i spodziewanych korzyści. Traktaty międzynarodowe zaznaczają niezależność państw i przewidują ich zerwanie w wypadku niebezpieczeństwa utraty jakiegokolwiek formy wolności.

1.1.1. Wolność ideałem człowieka

Obchody tysiąclecia chrztu Polski i przygotowania w formie Wielkiej Nowenny (1957–1966) stały się wielką manifestacją wiary, wolności i nadziei; dały wyraz poczucia godności chrześcijańskiej i obywatelskiej polskiego narodu. Naród ponownie podjął podstawowe wartości i nie pozwolił ich sobie odebrać. Było to zgodne z podstawowymi wartościami „rozumności, wolności, miłości i serca”⁴, które biorą swój początek od Boga. „Istotę osobowości człowieka stanowią jego walory duchowe – rozum, wola, serce, wrażliwość uczuciowa, dobroć, usługowość, uczynność. Wartości te przejawiają się szczególnie w świecie kobiecym. Te walory mają olbrzymie znaczenie dla wychowania młodego pokolenia”⁵. Walory

³ S. Wyszyński, *Jeśli się nie staniecie jako dzieci... Do młodzieży żeńskiej*, Warszawa, rezydencja prymasowska, aula Świętego Jana Chrzciciela, 12 I 1963, w: tenże, *Dziela zebrane*, t. 10, Warszawa 2012, s. 29.

⁴ Tenże, *Teologiczne argumenty w duszpasterstwie rodzin. Do duszpasterzy rodzin*, Warszawa, 17 II 1977, w: tenże, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, Dom Pamięci Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Częstochowie (KiPA-Cz), t. 57, s. 120–121.

⁵ Tamże.

duchowe (wartości) świadczą o człowieczeństwie, o wrażliwości ludzkiej i jednocześnie wskazują na godność bytu ludzkiego, którego nie można sprowadzać tylko do materializmu praktycznego⁶.

Ontologiczna wolność człowieka wynika z podstawowego prawa do życia. Temat obrony życia stał się palący wobec ideologii propagowanej w ówczesnym czasie wśród państw bloku wspólnoty socjalistycznej, uzależnionych od ZSRR. Polityka rządu i partii zakładała zdecydowane ograniczenie dzietności w społeczeństwie, aby w ten sposób – tak uważano – zmniejszyć zapotrzebowanie na produkty żywnościowe i przemysłowe. Propagowano pogląd Malthusa o zwiększającej się nierównomiernie liczbie ludności w stosunku do możliwości produkcji rolnej.

Prymas stał na stanowisku, że żadne trudności ekonomiczne nie mogą być sprzeczne z prawem do życia indywidualnego człowieka i całego Narodu: „Naród musi mieć zdrową ambicję wielkiego przyrostu naturalnego. Państwo musi mieć postawę obrony każdego życia, by na władzy nie ciążyło wiele wyroków śmierci, by każdemu przyznawano równe prawa do warunków bytowania, by nieustannie poprawiała się atmosfera bezpieczeństwa życia”⁷.

1.1.2. Wolność Kościoła

Walka z Kościołem była prowadzona systematycznie, podstępnie i ideowo. Prymas ujawniał wszystkie te metody, przekazywał publicznie informacje, wykazywał zagrożenia i łamanie praw obywatelskich: „Wiecie dobrze, Najmilsi, jak wielkie jest zagrożenie wiary naszego Narodu przez systematycznie prowadzoną laicyzację i ateizację. Trwa bezustanna walka z wiarą w sercach dzieci i młodzieży. Na tę walkę przeznaczają się olbrzymie fundusze, płynące z podatków wierzącego Narodu, które służą i temu, aby zabijać Boga w sercach wierzących”⁸. W tej wypowiedzi widać bezpośrednią zależność i związek wolności ze sprawiedliwością, która

⁶ „Osłabienie wrażliwości na Boga i człowieka prowadzi nieuchronnie do materializmu praktycznego, co sprzyja rozpowszechnianiu się indywidualizmu, utylitaryzmu i hedonizmu. Ujawnia się tu także niezmienna prawdziwość słów Apostoła: «A ponieważ nie uznali za słuszne zachować prawdziwe poznanie Boga, wydał ich Bóg na pastwę na nic niezdatnego rozumu, tak że czynili to, co się nie godzi» (Rz 1, 28). W ten sposób wartości związane z «być» zostają zastąpione przez wartości związane z «mieć»”. EV, n. 23.

⁷ S. Wyszyński, *Zwycięski Wódz Życia króluje żyw. List pasterski na Wielkanoc 1957*, 21 IV 1957, w: tenże, *Dzieła zebrane*, t. 3: 1956–1957, Warszawa 1999, s. 193–194.

⁸ Tenże, List do polskich rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej, Gniezno, 15 VIII 1978, KiPA-Cz, t. 60, s. 227–228.

stanowi podstawę wszelkich racji oraz relacji międzyludzkich. Człowiek sprawiedliwy zawsze uznaje wolność drugiego człowieka, tak indywidualną, jak i społeczną.

Kościół katolicki ma mandat, aby spełniać swoje posłannictwo – posłannictwo Chrystusa: „Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu!” (Mk 16, 15); może realizować tę misję tylko w środowisku wolnych ludzi. Wolnych do przyjęcia orędzia ewangelicznego, wolnych w wyznawaniu wiary i wolnych w jej przekazywaniu kolejnym wyznawcom i następnym pokoleniom. Prymas odwoływał się do dokumentów Kościoła, gdy nawoływał do wolnego głoszenia przesłania ewangelicznego⁹. Proponowana i na siłę wprowadzana rewolucja obyczajowa, wraz z problemami socjalistycznego państwa polskiego, stworzyła zagrożenie totalnego załamania moralnego Narodu. Ratuszek odnowienia moralnego kardynał Wyszyński widział w Kościele: „To jest cała siła Kościoła, do którego dzisiaj zewsząd wołają: Ratujcie, bo my już nic nie umiemy zrobić. Nie wiemy, jak dać pokój, jak zwalczyć wojnę, jak nakarmić, jak wprowadzić ład w życie ludzkie, jak zabezpieczyć szacunek dla człowieka, jak obronić prawdę, do której ma człowiek prawo, jak obronić człowieka przed sponiewieraniem, oszczerstwami, brudami, jak zabezpieczyć życie rodzinie, jak dać sprawiedliwą zapłatę człowiekowi pracującemu dla utrzymania rodziny”¹⁰.

1.1.3. Społeczność narodowa. Bez kultury narodowej nie ma wolności ani poczucia bezpieczeństwa

Do bogactwa narodu przynależy kultura i cała bogata historia dobra, złożona dla ojczyzny jako dar. Staje się dziedzictwem, przechodzi z pokolenia na pokolenie i nieustannie jest powiększana. Dlatego Prymas mówił, że „błędem jest zrywanie w programach szkolnych z historią Polski, z literaturą i kulturą ojczystą. Zbrodnią niemal – tworzenie piachu kulturalnego na ziemi ojców, zabijanie kultury narodowej!”¹¹.

Religia także przynależy do kultury narodu, zatem odgrywała i nadal odgrywa rolę elementu scalającego naród. Czyni go bogatszym o wartości

⁹ Zob. KK, n. 3, 17; KDK.

¹⁰ S. Wyszyński, *Maryja – nadzieja udrczonej rodziny ludzkiej*, Warszawa, kościół Matki Bożej z Lourdes, 11 II 1966, w: tenże, *Dzieła zebrane*, t. 16: *Styczeń – kwiecień 1966*, Warszawa 2016, s. 197.

¹¹ Tenże, 600-lecie diecezji przemyskiej, Przemyśl, katedra, 13 VI 1976, w: tenże, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, Archiwum Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie (KiPA-W), t. 54, s. 153.

duchowe, które niosą moralność opartą na wierze; a wraz z moralnością przynoszą szlachetność obyczajów, poszanowanie prawa i miłość bliźniego, wprowadzają pokój domowy i społeczny.

W ramach edukacji społecznej całego Narodu kardynał Wyszyński wskazywał na konieczność zwalczania wad narodowych, które opanowały mentalność i działania ludzi i w dużym stopniu hamowały wolność. Wady narodowe połączyły się bowiem z wadami ideologicznymi, z narzucanym stylem życia i edukacji, z przymusową laicyzacją, ateizacją, z twórczością artystyczną, filmową i literacką. „Skierowujemy naprzód szereg próśb do tych sił społecznych, które mogą walnie pomóc dobrej woli ludzi pragnących wyzwolić się z niewoli niewiary, nienawiści społecznej, alkoholizmu, z plagi zabijania dzieci nienarodzonych, z nieskromności, z zaniżenia moralnego naszej kultury teatralnej, filmowej, telewizyjnej czy też słowa drukowanego”¹². Takie stanowisko Prymasa jest zgodne z przesłaniem Ewangelii (por. Mk 7, 21–23)¹³.

1.1.4. Wolność w społeczności politycznej

Podstawą życia społecznego, narodowego i państwowego jest prawo, które respektowane przez obywateli i rządzących stwarza godne warunki życia i rozwoju. Na podstawie prawa naturalnego budowane są prawa pozytywne ludzkie. To zadanie leży w gestii parlamentów (przedstawicieli narodów), państwa – w zakresie sprawiedliwości, kościołów – w zakresie moralności. Komplementarność praw pozytywnych buduje pokój, zgodę narodową i pozwala praktykować podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, miłość, pokój, prawdę i solidarność. Świecka moralność miała zapanować w społeczeństwie polskim za rządów ideologicznych PRL. Po załamaniu się jednak ideologii o podłożu ateistycznym, Naród powracał, z bolesnymi doświadczeniami, do respektowania praw naturalnych, z zachowaniem rozsądku, wolności osoby, wartości religijnych, podstaw moralnych i wartości ogólnoludzkich.

Kardynał Stefan Wyszyński przytaczał także poszczególne paragrafy i postanowienia konstytucyjne: „By wszystkie wasze prawa były uszanowane,

¹² Tenże, *List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych o zagrożeniu moralności narodu*, Gniezno – Warszawa, 2 II 1968, w: tenże, *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paryż 1975, s. 577.

¹³ „Z wnętrza bowiem, z serca ludzkiego pochodzą złe myśli, nierząd, kradzieże, zabójstwa, cudzołóstwa, chciwość, przewrotność, podstęp, wyuzdanie, zazdrość, obelgi, pycha, głupota. Całe to zło z wnętrza pochodzi i czyni człowieka nieczystym” (Mk 7, 21–23).

a wśród nich «prawo do wolności obywateli» (art. 57 Konstytucji PRL), prawo do pracy, do nauki, do wolności sumienia i wyznania, «równe prawa we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego i kulturalnego» (art. 58, 61, 69, 70), a więc i prawo do Boga. [...] Ufam waszemu sumieniu obywatelskiemu, które, nawet zabiegając o poszanowanie słusznych praw, czyni to w duchu miłości i pokoju chrześcijańskiego¹⁴. Zatem wolność gwarantowana w zapisach konstytucyjnych i w ustawach parlamentarnych praktycznie nie funkcjonowała, przeciwnie, ideologia danej partii, w tym przypadku o podłożu ateistycznym, powodowała szkody moralne i kłamstwo społeczne prowadzące do zniewolenia narodu.

1.1.5. Podsumowanie kierunków aksjologii wolności u kardynała Stefana Wyszyńskiego

Prymas Tysiąclecia wykazywał dużą odwagę, wręcz bohaterstwo, broniąc wartości Narodu, wartości kultury i wiary. Jak się po latach okazało, jego przewidywania o przyszłości Ojczyzny były trafne. Pragnął, aby Ojczyzna rozwijała się systematycznie, z pokolenia na pokolenie, według nauki Ewangelii, pod stałą duchową opieką Kościoła katolickiego. Publicznie stawał w obronie wolności Narodu, wolności rodziny i obywateli, a szczególnie w obronie wiary chrześcijańskiej i wyznania katolickiego. W wielu sprawach Narodu kardynał Stefan Wyszyński okazał się przewidującym ojcem. Ostrzegał przed kłamstwem, utratą godności osobistych i obywatelskich, ostrzegał przed zgubnymi skutkami prawa aborcyjnego. Wskazywał na konieczność powiązania narodu i państwa z rodziną, bowiem jest to antropologiczna prawda, z którą powinny się liczyć wszystkie ustroje państwowe¹⁵.

2. Aksjologia wolności w nauczaniu św. Jana Pawła II

Analizowanie nauczania Jana Pawła II o wolności w dokumentach oficjalnych – encyklikach, pozwala na spojrzenie socjologiczne, odniesione do zjawisk społecznie ludzkich. Było to nauczanie uroczyste, obejmujące cały Kościół i trwałe, dokonujące syntezy dotychczasowej wykładni Urzędu Nauczycielskiego Kościoła¹⁶.

¹⁴ Tenże, *Wezwanie do rodziców katolickich w sprawie nauczania religii w szkołach*, Warszawa, 15 VIII 1960, w: tenże, *Dziela zebrane*, t. 6: 1960, Warszawa 2007, s. 320–321.

¹⁵ Podstawowy materiał o wartości wolności w nauczaniu prymasa Stefana Wyszyńskiego został zacerpnięty z monografii: Struzik, *Obrona wolności narodu*.

¹⁶ Uroczyste nauczanie papieskie to akty prawne i inne dokumenty wydawane przez papieża. Powstają bezpośrednio z inicjatywy papieża i są przez niego sygnowane. Mogą też

Każdy człowiek świadomy swojej godności pragnie wprowadzać wartość wolności w życie własne i społeczne. Święty Jan Paweł II, papież, filozof i teolog wychodził na spotkania z sumieniami ludzi i ich potrzebami duchowymi. Zainteresowanych ubogacał nauką opartą na rozumie i objawieniu zawartym w Piśmie Świętym i Tradycji, sam tworzył podstawy zrozumienia spraw Bożych i ludzkich. W czternastu encyklikach kierowanych do wiernych Kościoła Chrystusowego wskazał na wartość wolności w podstawowych aspektach doświadczania, przeżywania i obrony tej podstawowej godności człowieka, jaką jest wolność.

Wolność jako taka współdziałała z innymi podstawowymi wartościami, które omawiał Jan Paweł II, a mianowicie: z miłością, prawdą, sprawiedliwością, pokojem oraz solidarnością. W obecnym rozważaniu ograniczamy się, ze względu na obszerność materiału, do wolności, z nadzieją prześledzenia całości nauczania w sposób systematyczny i chronologiczny.

2.1. Wolność a prawda

Aksjologia realizuje się poprzez współpracę i współzależność poszczególnych wartości, również można wyróżniać ich hierarchię. Do najbardziej podstawowych i najważniejszych wartości Jan Paweł II zaliczał miłość, wolność, sprawiedliwość, prawdę, pokój i solidarność. Aby wszystkie podstawowe wartości współpracowały, równocześnie oddziaływały i wypełniały swoje powołanie, muszą istnieć obok siebie. Tak na przykład miłość nie może pomijać sprawiedliwości jako swojej podstawy, sprawiedliwość zaś opiera się na prawdzie, którą możemy realizować w sposób pełny w wolności. Solidarność jest cechą wszystkich poprzednich wartości, ponieważ odnosi się do współpracy wszystkich działających podmiotów – ludzi. Pełnię postaw i działań aksjologicznych znajdujemy w Jezusie Chrystusie, który przyszedł do ludzi. „Jezus Chrystus wychodzi na spotkanie człowieka każdej epoki, również i naszej epoki, z tymi samymi słowami: «poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli» (J 8, 32); uczyni was wolnymi”¹⁷.

Wartości przyjmują formę relacji człowieka z człowiekiem i z Bogiem, na ich podstawie człowiek może dążyć do moralnego zjednoczenia się z Boskim Ideałem. Chrystus jest Prawdą, sam mówił o sobie: „Ja jestem

powstawać w wyniku pracy Kurii Rzymskiej lub soborów albo synodów. Zob. *ABC chrześcijaństwa. Mały słownik*, red. S. Zalewski, Warszawa 1999.

¹⁷ RH, n. 12.

drogą, prawdą i życiem” (por. J 14, 1–12). Wolność i prawda spotykają się w sumieniu człowieka, tam następuje weryfikacja poznanej rzeczywistości. Papież mocno podkreśla, że „[Chrystus] wyzwala od tego, co tę wolność ogranicza, pomniejsza, łamie u samego niejako korzenia, w duszy człowieka, w jego sercu, w jego sumieniu”¹⁸. To wyzwolenie człowieka z wszelkiego zakłamania dokonuje się w sumieniu, kiedy Chrystus w Bożym miłosierdziu osądza czyny ludzkie, dobre i złe.

W obliczu kłamstwa i braku wolności, które znamy z historii, Papież wskazuje wprost, że odpowiedzią na nie jest nauczanie społeczne Kościoła. Papież stwierdza, że „skoro zaś nie wszystko to, w czym różne systemy, a także poszczególni ludzie, widzą wolność i propagują wolność, okazuje się prawdziwą wolnością człowieka, tym bardziej Kościół w imię swej Bożej misji staje się stróżem tej wolności, która warunkuje prawdziwą godność osoby ludzkiej”¹⁹.

2.2. Miłość wypełnieniem wolności

Wolność człowieka polega na zdolności do odpowiadania na rozpoznaną wartość. Jednak ostatecznym celem wolności jest miłość. Wolność stwarza swego rodzaju środowisko, jest środkiem do realizowania czynów na rzecz drugiej osoby. Miłość jest celem ludzkiego życia. Czyny, motywowane akceptacją drugiego człowieka, wyrażają postawę życzliwości, wynikającą z postawy miłości. Jan Paweł II nauczał: „Tymczasem wolność jest wielkim dobrem wówczas, kiedy umiemy świadomie jej używać dla tego wszystkiego, co jest prawdziwym dobrem. Chrystus uczy nas, że najwspanialszym wypełnieniem wolności jest miłość, która urzeczywistnia się w oddaniu i służbie. Do takiej to właśnie «wolności wyswobodził nas Chrystus» (Ga 5, 1; 5, 13) i stale wyzwala”²⁰. Wolność kierująca się do miłości nabiera specjalnego znaczenia, przybiera kierunek dobra, staje się twórczą i zasługującą, podkreśla człowieczeństwo i wskazuje na dobro otrzymane od Opatrzności. Przykład Syna Bożego, Jego doskonała miłość podjęta w wolności uświadamia nam znaczenie tych dwóch wartości w całym dziele zbawienia i w pociągającym przykładzie Chrystusa Zbawiciela.

Ponownie możemy stwierdzić, że podstawowe wartości: wolność, prawda, i miłość łączą się i nawzajem współpracują. Nauczanie Kościoła

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

także podkreśla niezbywalność wartości ofiarowanych człowiekowi przez Boga. Chrystus dokonuje zbawienia przez miłość do ludzi, czyni to w pełni dobrowolnie i ukazuje prawdę o Bogu i o człowieku. Podobna relacja ukazywana jest u podstawy życia Kościoła. Tworzona wspólnota trwa, opierając się na wolności, prawdzie i miłości.

2.3. Wolność sumienia

Wolność sumienia świadczy o istnieniu duchowości w człowieku, który funkcjonuje nie tylko w świecie materii, ale jest również podmiotem relacji transcendentnych; tworzy je, rozwija i napełnia nimi swoje życie duchowe. Wszystkie systemy polityczne, ideologiczne i filozoficzne odwołują się do sumienia ludzkiego, nieustannie wystawiając to sumienie na ocenę moralną.

Wolność sumienia kieruje nas do wolności religijnej, która ma wynikać wprost z sumienia ludzkiego. Mówi o tym Konstytucja *Gaudium et spes*: „Tak więc godność człowieka wymaga, aby działał ze świadomego i wolnego wyboru, to znaczy osobowo, od wewnątrz poruszony i naprowadzony, a nie pod wpływem ślepego popędu wewnętrznego lub też zgola przymusu zewnętrznego”²¹.

Praktyczna niewydolność realizowania wartości wolności, prawdy i miłości, wynikająca ze słabości moralnej człowieka, stwarza konieczność tworzenia prawa, czyli norm i zasad, które w sposób powszechny mają stać na straży porządku działań międzyludzkich. W ten sposób prawo staje się rozjemcą pomiędzy miłością, prawdą i wolnością, ktokolwiek działa poza wartościami, narusza godność, dlatego człowiek powinien być upominany przewidzianymi konsekwencjami (karami), do poprawnego (sprawiedliwego) postępowania.

2.4. Wolność religijna w encyklice *Redemptor hominis*

Wolność religijna polega na głoszeniu prawdy w miłości do Boga i człowieka. Wolność, prawda i miłość mają swoje źródło w Bogu. Ta prawda jest podawana każdemu człowiekowi, w każdym czasie, bowiem inne racje stają się niewystarczające wobec ludzkiego doświadczenia zła, nienawiści, kłamstwa.

Wolność religijna ma prawo manifestować się także publicznie. We wspólnotach religijnych i wobec społeczeństwa wielowyznaniowego każdy

²¹ KDK, n. 17.

ma prawo do publicznego wyznawania wiary, ma prawo do publicznych aktów religijnych. Jan Paweł II zwraca uwagę, że absurdem jest publiczne manifestowanie ateizmu, przy jednoczesnym zakazie manifestowania religii. Ateistyczne ograniczenia w wyznawaniu innego, idealistycznego poglądu są sprzeczne z wartością wolności, to jest brak sprawiedliwości, nie mówiąc już nawet o braku jakiegokolwiek przejawu akceptacji – czyli miłości. Przy takim braku wymienionych wartości ateizm okazywał się wielokrotnie nienawistny, agresywny i odbierający człowiekowi godność²².

2.5. Chrystus wyzwolicielem człowieka w encyklice *Dives in misericordia*

We współczesnym człowieku można zaobserwować pewien rozdźwięk – z jednej strony towarzyszy mu nieustanny postęp technologiczny, z drugiej zaś ograniczenia psychofizyczne i niemożliwa do przezwyciężenia słabość duchowa. Jan Paweł II ujmuje ten problem w następujących słowach: „Pokolenie współczesne uważa się za uprzywilejowane, gdyż postęp otwiera mu wielkie możliwości, których istnienia nawet nie podejrzewano jeszcze kilkadziesiąt lat temu. [...] W samym bowiem człowieku wiele elementów zwalcza się nawzajem. Będąc bowiem stworzeniem, doświadcza on z jednej strony wielorakich ograniczeń, z drugiej strony czuje się nieograniczony w swoim pragnieniach i powołany do wyższego życia”²³. Wolności nie należy rozumieć jako możliwości czynienia czegokolwiek, ale jako dobro, które prowadzi do dobra. Skoro jednak człowiek może w sposób wolny wykonywać akty woli, ponosi za nie moralną odpowiedzialność. Zły czyn prowadzi do odpowiedzialności wewnętrznej moralnej i do odpowiedzialności zewnętrznej w relacji do praw naturalnych i pozytywnych. Odpowiedzialność moralna wobec Boga pozostaje w relacji z Jego sprawiedliwością i miłosierdziem. Wolność człowieka, gdy zgadza się z wolą Boga wyrażoną w przykazaniach, staje się wyrazem pełnej wolności i odpowiedzialności. Nie można zatem czynić zła w nadziei na nieskończone miłosierdzie Boże, gdyż byłoby to działanie zuchwałe, pozbawione miłości.

Jedynym lekarstwem na wewnątrz konflikty człowieka okazuje się być miłosierdzie Boże. Jan Paweł II odwołuje się do niego, przytaczając argumenty biblijne i doświadczenie ludzkości. „Chrystus uobecnia Ojca wśród ludzi. Znamienne, że tymi ludźmi są nade wszystko ubodzy, nie

²² RH, n. 17.

²³ DiM, n. 10; zob. KDK, n. 10.

mający środków do życia, są ludzie, których pozbawiono wolności, są ślepi, którzy nie widzą całego piękna stworzenia, są ci, którzy żyją w uciśku serca lub też doznają społecznej niesprawiedliwości, są wreszcie grzesznicy. Wobec tych nade wszystko ludzi Mesjasz staje się szczególnie przejrzystym znakiem Boga, który jest miłością, staje się znakiem Ojca. W tym widzialnym znaku ludzie ówczesni – ale także ludzie naszych czasów – mogą «zobaczyć» Ojca»²⁴.

2.6. Zagrożenia wolności

Zagrożeniem dla wolności jest mylnie rozumiana i niewłaściwie wprowadzana w praktykę życia sprawiedliwość, gdy kryją się za nią kłamliwa propaganda i działania sprzeczne z prawem, zarówno Boskim jak i ludzkim. Jan Paweł II ostrzegał przed tego typu zagrożeniami: „Trudno wszakże nie zauważyć, iż bardzo często programy, które biorą początek w idei sprawiedliwości, które mają służyć jej urzeczywistnieniu we współżyciu ludzi, ludzkich grup i społeczeństw, ulegają w praktyce wypaczeniu”²⁵.

Stosowanie sprawiedliwości bez pełnej wolności i miłości zaprzecza wspólnotowemu działaniu tej wartości. Sprawiedliwość jest podstawą zarówno wolności, jak i miłości; jest także gwarantem innych wartości. Najpierw należy rozstrzygnąć, co jest sprawiedliwe, a następnie, czy określone działanie opiera się na wartości wolności. Jan Paweł II poucza, że istota sprawiedliwości „sama z siebie zmierza do ustalenia równości i prawidłowego podziału pomiędzy partnerami sporu”²⁶. To właśnie Chrystus wprowadził nowe zasady kierowania się miłością, nie tylko pod adresem najbliższych, ale także wobec nieprzyjaciół, którzy zazwyczaj nie są sprawiedliwi: „A Ja wam powiadam: Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie” (Mt 5, 44 –45a).

2.7. Wolność pracy w encyklice *Laborem exercens*

Nauczanie Jana Pawła II w encyklice *Laborem exercens* dotyczy głównie natury i warunków wykonywania pracy. Papież porusza także kwestię wolności pracy, szczególnie zaś godności każdej pracy wykonywanej przez człowieka. W ujęciu biblijnym (Rdz 3, 17d) praca, która miała

²⁴ DiM, n. 3.

²⁵ Tamże, n. 12.

²⁶ Tamże.

być w zamyśle Bożym błogosławieństwem dla człowieka, w konsekwencji nieposłuszeństwa stała się dla niego ciężarem. Kluczowe jest jednak stwierdzenie, że ziemia została powierzona odpowiedzialnej trosce człowieka²⁷.

Człowiek wykonuje pracę w sposób wolny, ponieważ jest podmiotem w stosunku do powierzonej sobie ziemi i do pracy; wykonuje pracę zgodnie ze swoim powołaniem ontologicznym, w pełnej odpowiedzialności. Praca jest przywilejem i jednocześnie darem od Boga i od ziemi.

Każdej pracy towarzyszą określony trud i wysiłek, czy to intelektualny czy fizyczny. Relacje pomiędzy tymi kategoriami są różnorodne. Za wysiłkiem i trudem pracy stoi godność człowieka, a w niej podstawowe wartości, w tym także wolność. Człowiek nie tylko musi pracować, ale chce i pragnie pracować, z przyczyn ontologicznych i z przyczyn społecznych. Przyczyny społeczne są kształtowane przez uwarunkowania życia wspólnotowego, narodowego i państwowego, a przyczyny ontologiczne zostały wpisane w akt stworzenia człowieka²⁸.

2.8. Wolność działaniem Ducha Świętego w encyklice

Dominum et Vivificantem

Jan Paweł II w encyklice *Dominum et Vivificantem* ukazuje działanie Ducha Świętego w Kościele, w każdym człowieku i w zmieniającym się fizycznie i moralnie świecie. Prawda o trynitarniej naturze Boga została objawiona przez Chrystusa i jest podstawą wiary chrześcijańskiej. Duch Święty jako osobowa miłość i dar pozwala poprzez ekonomię zbawienia doświadczać mocy Boga w życiu każdego chrześcijanina. Zesłanie Ducha Świętego nastąpiło po zmartwychwstaniu Chrystusa jako owoc zbawczej męki, która umożliwiła odnowienie całego stworzonego świata i pozwoliła człowiekowi wyzwolić się z niewoli grzechu. Obecny w świecie grzech osłabia jednak wolną wolę człowieka do bycia i czynienia dobra. Działanie Ducha Świętego umożliwia wolny powrót człowieka do wartości życia doczesnego i wiecznego. Wolność płynącą z ofiary krzyża człowiek może przyjąć dzięki mocy Ducha Świętego, który działa w szczególny sposób w sakramencie pokuty i pojednania²⁹.

Wolna wola człowieka, a w niej wolność, poprzez podobieństwo do Boga, dają człowiekowi nieograniczone możliwości czynienia dobra.

²⁷ Zob. LE, n. 6.

²⁸ Zob. tamże, n. 27.

²⁹ Zob. DeV, n. 51.

„„Obraz Boga», polegający na rozumności i wolności, mówi o wielkości i godności podmiotu ludzkiego, który jest osobą. Równocześnie ten osobowy podmiot jest zawsze tylko stworzeniem; w swoim istnieniu i istocie zależy od Stwórcy”³⁰.

2.9. Maryja wzorem wolności w encyklice *Redemptoris Mater*

W Maryi dokonana się przemiana i połączenie doskonałej wolnej woli i posłuszeństwa wiary. Jan Paweł II dostrzegał tę prawdę i wskazywał na *Magnificat*: „Takie właśnie ujęcie wiary znalazło doskonałe urzeczywistnienie w Maryi”³¹. I dalej pisał, że „sprawa ta łączy się organicznie z chrześcijańskim znaczeniem wolności i wyzwolenia. «Maryja, całkowicie poddana Bogu i zupełnie zwrócona ku Niemu, u boku swego Syna, jest najdoskonalszą ikoną wolności i wyzwolenia ludzkości i wszechświata. To ku Niej Kościół, którego jest Matką i wzorem, winien zwracać swój wzrok, by zrozumieć w pełni sens swej misji»”³².

2.10. Narody przyjmują Ewangelię w wolności – encyklika *Redemptoris missio*

Wolność człowieka, objęta wieloma przywilejami, jednak musi się też podporządkować społeczności na zasadzie obowiązków, wyraża się w działaniach na rzecz rozwoju i postępu podejmowanych indywidualnie i w grupie społecznej, którą tworzy się, poczynając od społeczności rodzinnej, przez społeczność środowiskową, szkołę i miejsce pracy oraz ugrupowania, partie, społeczność narodową, a na społeczności ogólnoludzkiej skończywszy. Na poziomie narodu i państwa powstaje organizacja uzależniona od historii, systemu politycznego i rozwoju ekonomicznego i naukowego. Powstaje pojęcie władzy, na której spoczywa odpowiedzialność za dobro wspólne. Ustalony podział władzy pozostaje w relacji z wolną wolą obywateli³³.

Jan Paweł II, zachęcając wszystkie narody do otworzenia drzwi Chrystusowi, stwierdził, że „Jego Ewangelia niczego nie odbiera wolności człowieka, należnemu poszanowaniu kultur, ani temu, co dobre w każdej religii. Przyjmując Chrystusa, otwieracie się na ostateczne Słowo Boga,

³⁰ Tamże, n. 36.

³¹ RM, n. 37.

³² Tamże; zob. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu*, Poznań 1986, n. 97.

³³ RMis, n. 46.

na Tego, w którym Bóg dał się w pełni poznać i który wskazał nam drogę wiodącą do Niego”³⁴.

2.11. Człowiek jest stworzony do wolności – encyklika *Centesimus annus*

Jan Paweł II jednoznacznie potępia dominację ideologii socjalizmu i komunizmu. Krytycznie ocenia także kapitalizm, który koncentruje się na zdobywaniu kapitału bez poszanowania praw człowieka. Świat podzielił się na dwa bloki polityczne zwalczające się ideologicznie, gospodarczo i militarnie. Nagromadzono potężny arsenał broni nuklearnej, wykorzystywanego do szantażu rozpętaniem wojny totalnej, która unicestwi wszelkie życie na ziemi. Papież także wprost skrytykował złudne idee marksizmu i leninizmu, które miały zaprowadzić sprawiedliwość społeczną, a przyczyniły się do dwóch wojen światowych i doprowadziły do zwiększonej rywalizacji państw i bloków polityczno-gospodarczych.

Jan Paweł II ostrzega przed takim procesem: „Lekceważenie natury człowieka, stworzonego dla wolności, jest nie tylko niedozwolone z punktu widzenia etycznego, ale i praktycznie niemożliwe. Gdzie organizacja społeczeństwa ogranicza czy wręcz eliminuje sferę wolności, przysługującej obywatelom, tam życie społeczne ulega stopniowemu rozkładowi i zamiera”³⁵.

2.12. Wolność w relacji do prawdy i dobra – encyklika *Veritatis splendor*

Jan Paweł II w wydanej w 1993 roku encyklice *Veritatis splendor* zwrócił uwagę na fakt, że podkreślanie znaczenia wolności jest zjawiskiem pozytywnym. Jednak niekiedy wolność jest przeceniana, kiedy indziej zaś deprecjonowana, co wywołuje liczne wątpliwości, także natury teologicznej. Z tego względu papież postanowił przypomnieć, że wolność pozostaje w ścisłej relacji z prawdą, której blask jaśnieje w dziełach Stwórcy. Prawda ta oświeca rozum człowieka i kształtuje jego wolność, kierując go w ten sposób do poznania i umiłowania Boga³⁶.

Nie można wprowadzać relatywizmu i sceptycyzmu pod pozorem szacunku dla wolności, gdyż stoją one w sprzeczności z prawdą o miłości Boga i o godności człowieka, rysując złudną wizję wolności oderwanej od prawdy (por. J 8, 44; 18, 38; Rz 1, 25; 1Tes 1, 9). Ich rozdzielenie

³⁴ Tamże, n. 3.

³⁵ CA, n. 25.

³⁶ Zob. VS, n. 51.

pociąga za sobą negatywne konsekwencje: „Wzajemne przeciwstawienie czy wręcz radykalne rozerwanie więzi między wolnością i prawdą, jest konsekwencją, przejawem i dopełnieniem innej, jeszcze bardziej niebezpiecznej i szkodliwej dychotomii – tej mianowicie, która oddziela wiarę od moralności”³⁷.

Jan Paweł II przypomina, że zgodnie z nauczaniem Kościoła tylko podporządkowanie wolności prawdzie jest relacją, która prowadzi człowieka do autentycznego dobra rozumianego jako istnienie w Prawdzie.

2.13. Wolność a prawda – encyklika *Fides et ratio*

Według Jana Pawła II „akt wiary jest najdonioślejszym wyborem w życiu człowieka; to w nim bowiem wolność dochodzi do pewności prawdy i postanawia w niej żyć”³⁸. Jednocześnie papież wskazuje, że wiara i rozum nie są względem siebie sprzeczne. „Jest zatem konieczne, aby wartości, które człowiek wybiera i do których dąży swoim życiem, były prawdziwe, ponieważ tylko dzięki prawdziwym wartościom może stawać się lepszy, rozwijając w pełni swoją naturę. Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec niego samego. Jest to konieczny warunek, który każdy musi spełnić, aby stać się sobą i wzrastać jako osoba dorosła i dojrzała”³⁹. Konieczność wyboru wartości w dalszym ciągu zawiera element wolności. Dobre wybory zgodne z wartościami tylko potwierdzają zgodność wolności z prawdą.

2.14. Wolność wobec tradycji i autorytetów – encyklika *Evangelium vitae*

Poznanie prawdy jest dowolne, ale moralnie konieczne, ponieważ ubogaca człowieczeństwo, bowiem bez prawdy wolność może prowadzić do błędu. Jako byt społeczny człowiek korzysta z osiągnięć naukowych i społecznych, zaczerpniętych z poprzednich pokoleń. Prawda ma charakter obiektywny, to znaczy jest rozpoznawana także wspólnotowo. „Ilekroć wolność, pragnąc wyswobodzić się od wszelkiej tradycji i autorytetu, zamyka się nawet na pierwotne najbardziej oczywiste pewniki prawdy obiektywnej i powszechnie uznawanej, stanowiącej podstawę życia osobistego i społecznego, wówczas człowiek nie przyjmuje już prawdy

³⁷ Tamże.

³⁸ FR, n. 13.

³⁹ Tamże, n. 25.

o dobru i złu jako jedyne i niepodważalnego punktu odniesienia dla swoich decyzji, ale kieruje się wyłącznie swoją subiektywną i zmienną opinią lub po prostu swym egoistycznym interesem i kaprysem”⁴⁰.

2.15. W wolności jesteśmy jednością – encyklika *Ut unum sint*

Jan Paweł II odnosi wolność i prawdę do życia religijnego, wskazując na Kościół, który „uwalnia się od wszelkich czysto ludzkich zabezpieczeń, aby w pełni żyć ewangelicznym prawem Błogosławieństw. [...] nie pragnie dla siebie niczego poza wolnością głoszenia Ewangelii”⁴¹. Aby kształtować świat według podstawowych wartości: wolności, sprawiedliwości i pokoju, należy się jednoczyć moralnie i intelektualnie. Wspólne praktykowanie wartości daje szansę na naprawę, a nawet na doskonalenie relacji międzyludzkich, indywidualnych i społecznych. Nieustannie tworzymy wspólnoty: rodziny, narodu, państwa, wiary i pracy. „Coraz częściej zdarza się, że zwierzchnicy Wspólnot chrześcijańskich wypowiadają się razem, w imię Chrystusa, na temat ważnych problemów dotyczących powołania człowieka, wolności, sprawiedliwości, pokoju, przyszłości świata. Tak czyniąc, tworzą komunie opartą na jednym z najważniejszych elementów chrześcijańskiej misji: element ten to przypominanie społeczeństwu, z należnym realizmem, woli Bożej; przestrzeganie władz i obywateli, by nie wchodzili na drogę, która mogłaby prowadzić do łamania praw człowieka”⁴².

2.16. Eucharystia jednoczy w wolności – encyklika *Ecclesia de Eucharistia*

W ostatniej czternastej encyklice *Ecclesia de Eucharistia* Jan Paweł II ukazał drogę do wolności, która prowadzi przez dobro wspólne. W tym kontekście komunie eucharystyczna odpowiada na pragnienie człowieka, aby zjednoczyć się z Bogiem⁴³. „Dzięki zjednoczeniu z Ciałem Chrystusa Kościół coraz głębiej staje się w Chrystusie «jakby sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego»”⁴⁴. Pełną wolność człowiek wierzący otrzymuje od Boga jako dar, w dziele stworzenia i w dziele zbawienia dzieli się wolnością z innymi, tworząc wspólnotę Boga z sobą i Boga z ludźmi.

⁴⁰ EV, n. 19.

⁴¹ UUS, n. 3

⁴² Tamże, n. 43.

⁴³ Zob. EE, n. 24.

⁴⁴ Tamże.

2.17. Podsumowanie

Analiza opisu i określeń wolności w nauczaniu Jana Pawła II, zawarta w czternastu encyklikach promulgowanych w latach na 1979–2003, prowadzi do stwierdzenia, że zdaniem autora wolność jest wartością ważną w życiu człowieka i społeczeństwa i wymaga odpowiedzialności i relacji z Bogiem. Nauczanie papieskie daje pełny wymiar tej wartości w wielu jej relacjach: w relacji z innymi wartościami, w relacji z sumieniem ludzkim, w relacji z prawem naturalnym i stanowionym przez człowieka. Szczególnie należy zwrócić uwagę na opisanie przez papieża wzajemne uwarunkowania pomiędzy wolnością a sprawiedliwością a miłością.

* * *

Zestawienie aksjologii bł. kardynała Stefana Wyszyńskiego z aksjologią św. Jana Pawła II wskazuje na podobieństwo myśli i nauczania na temat wartości w ogóle i wartości wolności. Obaj teolodzy wskazują na konieczność wprowadzania w praktykę życia wartości, a wolność traktują jako prawdę antropologiczną i dar Boga. Nie wolno, nie godzi się pozbawiać człowieka wolności.

THE VALUE OF FREEDOM IN THE TEACHING OF CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI AND JOHN PAUL II

Keywords: freedom, truth, peace, goodness, solidarity, nation.

Abstract: Contemporary people value their freedom highly. Sometimes, however, they absolutize this gift, while completely overlooking the truth. In the light of many doubts, also of theological nature, both Blessed Cardinal Wyszyński, and Saint John Paul II reminded in their teachings about proper understanding of the value of freedom and about connections between freedom and truth: freedom serves the truth and is dependent on it. Freedom is an attribute of human nature, which cannot be overshadowed by any external enslavement. Whereas Christ, and consequently the Church, is a guardian of the true freedom, freedom in truth. Maintaining this hierarchy, one can cherish other values, such as goodness, love or justice.

BIBLIOGRAFIA

Jan Paweł II

Encyklika *Redemptor hominis*, 4 III 1979, w: Jan Paweł II, *Dziela zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 25–62.

- Encyklika *Dives in misericordia*, 30 XI 1980, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 69–106.
- Encyklika *Laborem exercens*, 14 IX 1981, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t.: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 107–144.
- Encyklika *Dominum et vivificantem*, 18 V 1986, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 179–228.
- Encyklika *Redemptoris Mater*, 25 III 1987, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 235–276.
- Encyklika *Redemptoris missio*, 7 XII 1990, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 333–392.
- Encyklika *Centesimus annus*, 1 V 1991, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 399–446.
- Encyklika *Veritatis splendor*, 6 VIII 1993, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 453–526.
- Encyklika *Evangelium vitae*, 25 III 1995, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 533–612.
- Encyklika *Ut unum sint*, 25 V 1995, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 619–666.
- Encyklika *Fides et ratio*, 14 IX 1998, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 675–738.
- Encyklika *Ecclesia de Eucharystia*, 17 IV 2003, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Encykliki*, Kraków 2006, s. 745–774.

Wyszyński S.

- 600-lecie diecezji przemyskiej, Przemysł, katedra, 13 VI 1976, KiPA-W, t. 54, s. 150–155.
- Do kapłanów na kursie katechetycznym*, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 9: *Sierpień – grudzień 1962*, Warszawa 2011, s. 90–94.
- Jeśli się nie staniecie jako dzieci... Do młodzieży żeńskiej*, Warszawa, rezydencja prymasowska, aula Świętego Jana Chrzciciela, 12 I 1963, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 10, Warszawa 2012, s. 29.
- List do polskich rodzin przygotowujących się na nawiedzenie kopii obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej, Gniezno, 15 VIII 1978, KiPA-Cz, t. 60, s. 227–228.
- List wielkopostny do duchowieństwa i wiernych o zagrożeniu moralności narodu*, Gniezno – Warszawa, 2 II 1968, w: S. Wyszyński, *Listy pasterskie Prymasa Polski 1946–1974*, Paryż 1975, s. 575–577.
- Maryja – nadzieja udręczonej rodziny ludzkiej*, Warszawa, kościół Matki Bożej z Lourdes, 11 II 1966, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 16: *Styczeń – kwiecień 1966*, Warszawa 2016, s. 196–199.
- Odpowiedzialność – obowiązki – prawa w życiu Narodu*, w: S. Wyszyński, *Głos z Jasnej Góry*, Warszawa 1984, s. 461–467.

- Parafia i rodzina katolicka na służbie religijnego wychowania młodego pokolenia. O wolność katechizacji w Polsce. Do rodziców katolickich. Wizytacja kanoniczna i 500-lecie istnienia parafii*, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 7: 1961, Warszawa 2008, s. 428–436.
- Teologiczne argumenty w duszpasterstwie rodzin. Do duszpasterzy rodzin, Warszawa, 17 II 1977, KiPA-Cz, t. 57, s. 120–121.
- Uniwersytet Katolicki w społeczeństwie polskim. 25-lecie Towarzystwa Przyjaciół KUL, KiPA, t. 36, s. 270–281.
- W obronie prawa Bożego w życiu jednostki, rodziny i narodu. Uroczystość świętego Stanisława, Biskupa i Męczennika, KiPA, t. 43, s. 51–61.
- Wezwanie do rodziców katolickich w sprawie nauczania religii szkołach*, Warszawa, 15 VIII 1960, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 6: 1960, Warszawa 2007, s. 320–321.
- Wychowanie w szkole w wolności i miłości. Do nauczycieli na zakończenie rekolekcji wielkopostnych*, Warszawa, 4 IV 1965, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 14: *Styczeń – maj 1965*, Warszawa 2016, s. 303–314.
- Z gniazda orląt... Wybór przemówień, kazań i konferencji do młodzieży*, Warszawa 1972.
- Zwycięski Wódz Życia króluje żyw. List pasterski na Wielkanoc 1957*, 21 IV 1957, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 3: 1956–1957, Warszawa 1999, s. 193–195.
- Zwyciężyła miłość i wolność – żywe świadectwo. Przemówienie do kapłanów archidiecezji wrocławskiej z okazji konsekracji biskupa Wincentego Urbana*, Wrocław, 7 II 1960, w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 6: 1960, Warszawa 2007, s. 51–55.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 7 XII 1965, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526–606.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 18 XI 1964, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 104–166.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu*, Poznań 1986.
- ABC chrześcijanina. Mały słownik*, red. S. Zalewski, Warszawa 1999.
- Adamczyk D., *Wolność w prawdzie o człowieku – w świetle encykliki Jana Pawła II „Veritatis splendor”*, „Zeszyty Formacji Katechetów”, 4(2014), s. 36–52.
- Andrzejczuk G., *Godność i wolność w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem*, t. 1: *Godność jako fundament praw człowieka*, red. nauk. E.J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka, Białystok 2021, s. 413–427.
- Bajda J., *Wolność a prawda w encyklice «Veritatis splendor»*, SThV, 32(1994), nr 1, s. 25–38.
- Ballestrem K., *Wolność i prawda w myśli Jana Pawła II*, tłum. B. Zajączkowska, „Ethos”, 15(2002), nr 59–60, s. 293–296.

- Bartnik C.S., *Pedagogia narodowa Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, Lublin 2001.
- Bartnik C.S., *Personalizm*, Lublin 2000.
- Chudy W., *Filozofia personalistyczna Jana Pawła II (Karola Wojtyły)*, „Teologia Polityczna”, 3(2005–2006), s. 233–252.
- Dobrzyński A., *Nauczyciel wolności. Karol Wojtyła–Jan Paweł II o cenie i znaczeniu odzyskania niepodległości przez Polskę*, „Ethos”, 2014, nr 4(108), s. 245–264.
- Gałkowski J., *Prawda wolności. Uwagi na marginesie encykliki „Veritatis splendor” Jana Pawła II*, „Roczniki Filozoficzne”, 50(2002), z. 1, s. 105–113.
- Gingrich N., Gingrich C., *Jan Paweł II nauczył nas wolności przez wiarę*, „Wprost”, 2010, nr 14/15, s. 52–53.
- Góralczyk P., *Prawo moralne a sumienie w encyklice „Veritatis splendor”*, SThV, 32(1994), nr 1, s. 39–49.
- Grzesica J., *Wolność jako zadanie (w świetle encykliki Jana Pawła II «Veritatis splendor»)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 29(1996), s. 197–209.
- Hałama M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Kraków 2003.
- Haręzga S., Kapłon M., Kasperczyk K., *Drogowskazy wolności Jana Pawła II 1979–2002*, Kraków 2020.
- Horowski J., *Pontyfikat Jana Pawła II jako czas wychowania do wolności*, „Wychowanie na Co Dzień”, 2011, nr 4/5, s. 19–26.
- Kahanew G., *If There Is a Hole, It Is Not God-Shaped*, w: *Does God Matter? Essays on the Axiological Consequences of Theism*, New York 2018, s. 95–131.
- Kołąkowski L., *Prawda i wolność, co pierwsze?*, „Znak”, 1994, nr 3, s. 69–73.
- Koza M., *Osoba i nicość. Wolność w ujęciu Jana Pawła II i Jean-Paula Sartre’a*, „Studia z Historii Filozofii”, 9(2018), nr 1, s. 95–112.
- Krzysztofka Ł., *Wolność wewnętrzna jako fundament siły i suwerenności narodu w myśli Prymasa Stefana Wyszyńskiego*, w: *Prymas Wyszyński a Niepodległa. Naród – patriotyzm – państwo w nauczaniu Prymasa Tysiąclecia*, red. E.K. Czaczkowska, R. Łatka, Warszawa 2019, s. 191–203.
- Kucharczyk G., *Wolność. Jak ją rozumiał Prymas Tysiąclecia?*, <https://naszahistoria.pl/wolnosc-jak-ja-rozumial-prymas-tysiaclecia/ar/c15-17030997> [1.08.2023].
- Kupczak J., *Antropologiczna treść chrześcijańskiego miłosierdzia w świetle encykliki „Dives in misericordia” Jana Pawła II*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny”, 10(2002), nr 1, s. 75–88.
- Kupczak J., *W stronę wolności. Szkice o antropologii Karola Wojtyły*, Kraków 1999.
- Nagy S., *Wolność człowieka w ujęciu Ojca Świętego Jana Pawła II*, „Państwo i Społeczeństwo IV”, 2004, nr 4, s. 83–87.
- Rybka M., Sławek J., Wrzesińska-Pietrzak M., „*O nie-byciu-wolnym*”, czyli rozumienie wolności w homiliach Jana Pawła II, „Polonistyka”, 2009, nr 9, s. 50–57.
- Skibiński P., *Jan Paweł II i Prymas Wyszyński*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/kosciol/86134,Jan-Pawel-II-i-Prymas-Wyszynski.html> [1.08.2023].

- Skorowski H., *Wolność religijna podstawą innych wolności i praw człowieka w nauczaniu Jana Pawła II*, „*Libertas Religiosa*”, 1(2022), s. 126–137.
- Stefan Kardynał Wyszyński Prymas Polski, ojciec Soboru Watykańskiego II 1962–1965. Wybór dokumentów*, red. S. Wilk, A. Wójcik, Lublin 2013.
- Struzik Z., *Obrona wolności narodu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100 rocznicę odzyskania niepodległości 1918–2018*, Warszawa 2018.
- Struzik Z., *Wolność w nauczaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego w 100 rocznicę odzyskania niepodległości*, w: *Ojczyzna i naród w nauczaniu Stefana Kardynała Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, red. Z. Struzik, J. Babiński, Warszawa 2019, s. 115–143.
- Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła podstawowa. Poziom 2*, Warszawa 2021.
- Szocik K., *Jana Pawła II idee filozoficzne między ortodoksją a sekularyzacją*, Warszawa – Rzeszów 2015.
- Tischner J., *Wolność w blasku prawdy*, w: *Idąc przez puste Błonia*, wybór i oprac. W. Bonowicz, Kraków 2005, s. 197–212.
- Zuchniewicz P., *Prymas Wyszyński. Ojciec wolnych ludzi*, Kraków 2021.